

Dış Ticaret ile Borsa Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

The Relationship Between Foreign Trade and Stock Exchange: ARDL Bounds Test Approach

ÖZET

Ülkelerin ekonomik kalkınmasının ve refah düzeyinin artmasında önemli bir rol oynayan dış ticaret unsuru, ülkelerin ilerleme kaydetmesine ve mevcut kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasına etki etmektedir. Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide devlet müdahalesini minimuma indirgemeyi esas alan ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmış ve bu sayede ihracat ve ithalatın arttırılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu doğrultuda ihracat ve ithalat gelişme göstermiştir. İhracat ve ithalata yönelik yurt içi ve yurt dışı talebin borsada değişime neden olabileceği düşünülmektedir. Gelişen bir ülke statüsünde olan Türkiye’de sermaye ve ikame ürünlerin ihracatının ithalata bağlılığı dikkat çekmektedir. Yabancı sermaye oranlarının artması durumunda ihracatın artacağı hususu üzerinde de durulmaktadır. Fakat ihracatın artması ile ithalatta artış göstermektedir. Bunun yanı sıra ülkemizdeki dövizye yönelik gelirlerin artması için ihracatın da artış göstermesi gerekmektedir. İhracat faaliyetlerini yürüten firmalara ülke içinden ve ülke dışından gelen talepten dolayı firmaların kazandığı ya da kaybettiği nakit gelirlerinin borsayı etkileyebileceği düşünülmektedir (Kaya ve Kılınç, 2015:285,293). Bu çalışmada, globalleşmenin önemli iki unsurlarından olan borsa ile dış ticareti teşkil eden ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun için çalışmada, Ocak 2013-Ağustos 2023 tarihleri arasındaki dönem için aylık veriler kullanılmıştır. Borsa ile ihracat ve ithalat serileri farklı derecelerden durağan (I(0) ve I(1)) olmalarından dolayı aralarındaki ilişki ARDL yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, serilerin arasında eş-bütünleşme ilişkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Borsa

ABSTRACT

The foreign trade element, which plays an important role in increasing the economic development and welfare of countries, also allows countries to make progress and use existing resources effectively. Economic policies based on minimizing state intervention in the economy began to be implemented in Turkey on January 24, 1980, and thus efforts to increase exports and imports accelerated. In this direction, exports and imports have developed. It is thought that domestic and foreign demand for exports and imports may cause changes in the stock market. In Turkey, which has the status of a developing country, the dependence of exports of capital and substitute products on imports draws attention. It is also emphasized that exports will increase if foreign capital rates increase. However, as exports increase, imports also increase. In addition, exports must also increase in order to increase foreign currency revenues in our country. It is thought that the cash income that companies will gain or lose due to domestic and international demand for companies carrying out export activities may affect the stock market (Kaya and Kılınç, 2015:285,293). This research aims to determine the relationship between the stock market, two important elements of globalization, and exports and imports, which constitute foreign trade. For this purpose, monthly data covering the period between January 2013 and August 2023 was used in the research. Since the stock market and export and import series are stationary (I(0) and I(1)) at different degrees, the relationship between them was examined by the ARDL method. As a result of the analysis, no cointegration relationship was detected between the series.

Keywords: Import, Export, Stock Exchange.

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomilerinin reel bölümündeki strüktürel değişim ve gelişmelerin göstergelerinden bir tanesi de dış ticaret unsuru olarak ifade edilmektedir. Dış ticaret, ülkelerin gelişmesinde ve kaynakların verimli bir şekilde dağılımında önem arz etmektedir (Serin, 1998:321; Akt. Demirbaş, 2003:234).

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ticari alandaki dönüşümler açısından kıyaslandığında gelişmiş ülkelerde dönüşüm daha hızlı olarak gerçekleşmektedir (Saygılı ve Saygılı, 2011:343). Gelişmekte olan ülkelerde ticari alanda ortaya çıkan açığın kapatılması için bir dizi önlem alınması gerekli olmaktadır. İhracat ile ilgili ortaya çıkabilecek zararlı faktörlerin gözlemler ve deneysel kanıtlar ile tespit edilmesi önerilmektedir. Döviz kuru ayarlama politikası ile hareket edilmesi ve bu sayede fiyattaki değişimlere duyarlı ihracat yapılması sağlanacağı belirtilmektedir (Günçavdı ve Kayam, 2017:307).

Türkiye ekonomisi açısından değerlendirdiğimizde, ülkemiz dünyada en önemli gelişen ekonomiler içerisinde yer almaktadır. Ülkemizdeki ihracat ve ithalat rakamları 1980 yılından beri artan bir eğilim göstermektedir. Dış

Ayşegül Akmeşe¹
Sinem Demiroğlu²
Osman Akmeşe³

How to Cite This Article

Akmeşe, A., Demiroğlu, S. & Akmeşe, O. (2023). “Dış Ticaret ile Borsa Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(70):3913-3919. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.73440>

Arrival: 05 September 2023
Published: 30 November 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterliği Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

² Doktora Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Bingöl, Türkiye

³ Öğretmen, MEB, Suludere Şehit İsmail Şahin Ortaokulu, Konya, Türkçe Öğretmenliği, Türkiye

ticaretteki artışın en önemli nedenlerinden birisi hızlı kentleşme ile birlikte tarımdan sanayiye doğru bir evrilme gerçekleşmiştir (Kocakaplan, vd., 2012:6510). Ülkemizde 1990'lı yıllarda ekonomik krizler yaşanmıştır. Fakat 2000'li yıllarda uygulanan politikalar ile birlikte ekonomik açıdan büyüme süreci içerisine girilmiştir. Ülke içindeki tüketime yönelik harcamalarda seyreden artış ve dış ticarete etkisi nispeten daha az olan inşaat sektörünün büyüme kaydetmesi dış ticaretin büyüme hızını önemli derecede etkilemektedir. Dış ticaretin artmasına bağlı olarak ihracat da pozitif olarak etkilenmektedir. Küresel krize rağmen ülkemizin ihracat rakamı 2010 yılında önemli ölçüde artarak 25 milyar dolardan 113 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat rakamındaki artışa rağmen ülkemiz ithalata bağımlı duruma gelmiştir. İthalatın artması ülke ekonomisinde cari açık oluşmasına neden olmuştur (Demez ve Ustaoglu, 2012:168).

Küreselleşmenin gittikçe arttığı da göz önünde bulundurulursa, dış ticaretteki değişimler ve gelişmeler ile borsa ilişkisinin varlığı araştırılması önem taşıyan konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, üretimin yapılabilmesi için gereken sermaye ile üretimle doğrudan bağlantılı olan dış ticaret arasında güçlü ilişkilerin olması kaçınılmazdır (Nicita, 2013; Akt. Sadeghzadeh, 2019:3).

Araştırmada ihracat, ithalat ve borsa ile ilgili öncelikle teorik literatür incelemesine ait bilgiler sunulmuştur. Sonrasında, ihracat, ithalat ve borsa arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalar ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Son olarak Borsa İstanbul 100 kapanış fiyatı endeksine ihracat ve ithalat miktarlarının etkisini tespit etmek için Ocak 2013 – Ağustos 2023 dönemini kapsayan aylık verilerle bir analiz yapılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ihracat, ithalat ve borsa kavramlarının tanımı, önemi, ülkemizdeki gelişim süreci ile ilgili değerlendirmeler açıklanmaya çalışılmıştır.

İhracat

Dış ticaret, iç pazarda bulunmayan ya da bulunması halinde maliyet olarak yüksek bir fiyata temin edilen ürün ve hizmetlerin dış pazarlardan temin edilmesi bununla birlikte iç pazarda fazla olan ürün ve hizmetlerin dış pazarlarda satılmasını ve ülkelerin refahının artması yönünden önem taşımaktadır. Dış ticaret, ülkenin çıkarları ön planda tutularak yapılan bir dizi faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir (Ağsagal Ve Baral, 2016:265). Uluslararası pazarlara katılım şekillerinden biri olan ihracat, ticari açıdan düşük düzeyde risk barındırmaktadır. Aynı zamanda yüksek esneklik sağlamaktadır. İhracat faaliyetleri firmaya fayda sağlaması yanında ülke ekonomilerine de büyük yarar sağlamaktadır. İhracat sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamakta, istihdama katkı sunmakta, refah düzeyini ve sektörlerin üretkenliğini arttırmaktadır (Pinho ve Martins, 2010; Akt.Üner, vd., 2013:801).

Türkiye 1980'li yıllardan beri ithal ikameci ekonomik ve politik politikalarını açıklık ve liberalleşme politikalarına dönüştürmüştür. Ayrıca ihracat odaklı bir büyüme stratejisi benimsemiştir. O tarihten bu yana ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkısı önemli ölçüde artmıştır (Berument vd., 2014:477). İhracatı arttırmak amacıyla, ülke yönetimi doğrudan ihracat sübvansiyonları, vergi indirimleri, ihracat kredi programları, basitleştirilmiş ihracat prosedürleri uygulamıştır. Ülkenin bütçe açığı 1990'ların ilk yıllarından beri artış göstermiştir. Ülke yönetimi yabancı portföy yatırımlarını arttırmak ve bütçe açığını kapatmak amacıyla 1989 yılında sermaye hesabı açmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye, 1990'ların ilk yarısında büyük miktarda yabancı sermaye yatırımı olmuştur (Özler vd., 2009:483). Ülkemizde dışa açık büyüme modeli 1980 yılında sonra oluşturulmuştur. Yine bu dönemde ihracatın artırılmasına yönelik birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İhracata yönelik uygulanan sistemler ve ihracata yönelik teşviklerin verimliliği sebebiyle 1980 yılında 3 milyon dolar dolaylarında olan ihracat rakamı 2010 yılında 113 milyar 686 milyon dolar düzeyine çıkmıştır. 1994 yılı itibarıyla ülkemizin DTÖ' ye üye olması ve 1996 yılında ülkemiz ile AB arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıyla beraber doğrudan yapılan parasal destekler yürürlükten kaldırılmış ve uluslararası anlaşmalara aykırı olmayacak devlet yardımları yapılmaya başlanmıştır. (Atayeter ve Erol, 2011:22). Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi 1980'lerin sonlarından itibaren yükseliş ve çöküş döngülerinden geçmiştir (Özler vd., 2009:483).

İthalat

Tüm dünyada ülkeler açısından ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayan dış ticaret, ürün ve hizmetlerin iç ve dış pazara yönlendirilmesi faaliyetlerinden oluşmaktadır. Dış ticaretin başlıca amacı, toplumun refah seviyesini yükseltmek ve üretimi arttırmaktır. İç pazarlarda birtakım kaynaklarda ihtiyaç duyulması halinde, toplumun beklentilerinin de artması ile birlikte tüketim malları ithal edilmek zorunda kalınmaktadır (Kantar vd., 2011:3455). Eski dönemlerden beri süregelen ticaret yaklaşımları, ticaretin ve ekonominin ancak kaynakların arz fazlası olan alanlardan talebin fazla olduğu alanlara aktarılmasına izin verildiğinde gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. (Toma, 2023).

Türkiye’de 1980 yılından itibaren 10 yıllık periyotta 7 milyar dolar civarında olan ithalat, 1990’ların sonuna gelindiğinde ise, 50 milyar dolar olarak belirlenmiştir. 2000’li yıllarda ise ülkemizde ithalat miktarı 200 milyar doların üzerinde seyretmiştir. Küresel açıdan ele alındığında ithalat oranlarının 2020-2021 yıllarında sektörel dağılımında ilk üç sıraya kimyevi madde ve mamullerin, elektrik elektronik ve otomotiv endüstrisi yerleşmiştir. Sanayi sektörünün ithalat oranı 1980 yılında %59 ulaşmışken, 2021 yılında %76’yı aştığı belirlenmiştir. Tarım sektöründe ise ithalatın toplam ithalat içindeki payının 1980’lerdeki payı yaklaşık %1’dir. Buna karşın 2021 yılında ise bu oranın %4’e ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede birçok temel tarım ürününün de ithal edilmesine gereksinim duyulmaktadır (Şahin, 2022:91).

Borsa

Günümüzde borsa kavramı, menkul kıymetler borsalarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Borsa denilince akla yalnızca hisse senetlerinin alınıp satılması gelmemelidir. Borsa aynı zamanda diğer farklı emtiaların da ticaretinin gerçekleştirildiği merkezlerdir. Borsa kavramını tanımlayacak olursak, özel yasaların yazılı öğeler çerçevesinde oluşturularak, menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının güvenli bir ortamda, düzenli ve kararlı bir şekilde, rekabetin serbest şartlar altında gerçekleştiği bir sistemde kolay bir biçimde alınıp, satılabilmesini sağlamak ve oluşan fiyatları belirlemek ve ilan etmekle yetkili olarak kurulan kamu tüzel kişiliği olan kurumlardır (Işık, 2012:216).

Son 30 yıllık süreçte borsalar ülkemizdeki ekonomik düzen içinde önemli bir yer edinmiştir. Bunun nedeni, ekonomide meydana gelen değişimler, ekonomi eğitimine daha fazla değer verilmesi ve ülkemizde ticaretin giderek gelişmesi olarak görülmektedir. Borsa, toplumun her kesiminden bireylerin ilgilendiği bir olgu haline gelmiştir. (Varlık, 2017:3).

Literatür İncelemesi

Araştırmanın amacı makroekonomik unsurlar içinde yer alan ihracat ve ithalatın, borsa endeksi üzerindeki etkisini incelemektir. Bu bağlamda, yapılan literatür incelemesine dayalı olarak bu değişkenleri modelleyen yerli ve yabancı araştırmaların oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu araştırmaların bir kısmı aşağıda belirtilmektedir.

Sadeghzadeh (2019) çalışmasında dış ticaretin borsa üzerindeki etkilerini, 1989:01-2018:06 dönemindeki Borsa İstanbul 100 endeksindeki kapanış fiyatları, ihracat ve ithalat verilerini kullanarak, zaman serileri yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırmasının sonucunda, faiz oranında meydana gelen artışların, Borsa İstanbul 100 endeksini azalttığı, ihracatta ortaya çıkan artışın ise Borsa İstanbul 100 endeksini arttırdığı, ithalatta artış olması durumunda Borsa İstanbul 100 endeksi üzerindeki etkilerinin ise farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Ayrıca Granger (1969) testi kullanılarak seriler arasında nedensellik ilişkisini araştırmış. Sonuç olarak, faizden borsaya doğru tek yönlü ve çok güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlerken, buna karşın dış ticaretten borsaya yönelik bir nedensellik ilişkisi olmadığını saptamıştır.

Hasanujzaman (2016), araştırmasında 2004:06-2013-07 döneminde ihracat artışının Bangladeş’te değişken bir döviz kuru rejiminde borsa endeksine dinamik etkilerini incelemiştir. Sonuç olarak, döviz kurunun olumlu bir ihracat şokuna karşı olumsuz tepki verdiği saptanmıştır.

Nielsen, Signe, (2010), çalışmasında Danimarka, Hollanda, Fransa, İngiltere ülkelerine ait 1970-2010 dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanmıştır. Borsa verimi değişkenini, bağımlı değişken olarak; üretim, ihracat ve ithalat değişkenlerini ise bağımsız değişken olarak araştırmaya dahil etmiştir. Sonuç olarak, üretimin artış kaydetmesinin gelecek dönemlerde borsa riskini ve buna bağlı olarak da verimini azaltıcı etkiler yapacağını belirlemiştir. İhracat ve ithalatında üretim benzeri etkiler oluşturacağını ortaya koymuştur.

Fung, vd. (1995), araştırmasında Asya Kaplanları (G. Kore, Hong Kong, Singapur, Tayvan,) ülkelerinin, 1975-1991 dönemine ait aylık verileri kullanmıştır. Yaptığı çalışmanın değişkenlerini; reel borsa getirileri, verim oynaklığı, döviz kurları, ihracat ve ithalat artış oranı oluşturmuştur. Analiz sonucunda, Hong Kong ve Singapur’daki getiri oynaklığının ticaret akımlarının nedeni olduğunu; getiri oynaklığının dört ülkedeki ticari haberlere tepki verdiğini tespit etmiştir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

İhracat ve ithalatın borsa üzerindeki etkisini belirlemek için veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi resmi web adresinden alınmıştır.

Araştırmada, Ocak 2013 - Ağustos 2023 tarihleri arasındaki dönemi içine alan aylık veriler kullanılmıştır. Değişkenlerden borsa bağımlı değişkeni oluştururken, ihracat ve ithalat bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Uygulamada kullanılan değişkenler aşağıda tanımlanmıştır.

Borsa (LNBIST): Yapılan araştırmada borsa verisi olarak, BIST100 endeksi kapanış değerleri incelemeye tabii tutulmuştur. Bu verinin doğal logaritması alınmış olup, analiz sonucuna bağlı olarak oluşması olasılık arz eden değişen varyans sorununun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İhracat (LNIHRCT): İhracat verisi olarak, ihracat (Miktar) genel-düzye değerleri alınmıştır. Doğal logaritması alınarak analizlerde kullanılmıştır.

İthalat-(LNITHLT): Genel-Düzye: Çalışmada ithalat verisi olarak, ithalat (Miktar) genel-düzye değerleri alınmıştır. Değişkenin doğal logaritması alınarak, oluşabilecek muhtemel varyans sorunu engellenmeye çalışılmıştır.

ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde tanımlayıcı istatistik, korelasyon testi, birim kök testleri ve ardl analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada serilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla ve serilerdeki mevcut oynaklığı saptamak için yapılan analize dayalı tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikler

	BIST	IHRCT	ITHLT
Ortalama	7,070	4,754	4,659
Ortanca	6,879	4,733	4,653
Maksimum	8,976	5,133	4,985
Minimum	6,426	4,347	4,429
Standart Sapma	0,571	0,187	0,120
Jarque-Bera	85,947	4,525	1,787
Olasılık	0,000	0,104	0,409
Gözlem	128	128	128

Tanımlayıcı istatistikler değişkenlerin logaritması alınarak hesaplanmıştır. Tablo 1’deki veriler incelendiğinde, BIST serisinin standart sapma değeri IHRCT ve ITHLT serilerinin standart sapma değerine kıyasla daha yüksektir. Bu bağlamda, en yüksek oynaklığa sahip olan seri BIST; en düşük oynaklığa sahip olan seri ise ITHLT olarak tespit edilmiştir. Jarque-Bera değerleri incelendiğinde BIST serisi normal dağılım göstermezken, IHRCT ve ITHLT serileri normal dağılım göstermektedir.

Korelasyon testi

Birden fazla değişken arasında ilişki olup olmadığı ve bu ilişkinin gücü korelasyon testi ile analiz edilmektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni hangi yönde etkileyeceği tespit edilmektedir. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular -1 ile +1 arasındaki değerlere göre anlamlandırılır (Kalaycı, 2012: 115;Akt. Şahin, 2015:171).

Tablo 2: Seriler Arasındaki Korelasyon

	LNBIST	LNIHRCT	LNITHLT
LNBIST	1		
LNIHRCT	0,702	1	
LNITHLT	0,634	0,595	1

Tablo 2 incelendiğinde, LNIHRCT ve LNBIST değişkenleri arasında pozitif yönlü ve orta bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Diğer bir bağımsız değişken olan LNITHLT ile bağımlı değişken LNBIST arasında da pozitif yönlü ve orta bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Birim Kök Testleri

Serilerin durağanlık seviyesi ekonometrik analizler için kritik bir öneme sahiptir (Elder ve Kennedy, 2001: 139-140; Akt. Sadeghzadeh, 2019:7). Bu sebepten ötürü, analizler yapılmadan önce serilerin durağanlık derecelerinin bilinmesi gerekmektedir. Hangi analizlerin yapılacağı serilerin durağanlık dereceleri tespit edildikten sonra belirlenmektedir (Cappuccio ve Lubian, 2016: 2; Akt. Sadeghzadeh, 2019:7). Bu çalışmada LNIHRCT, LNBIST ve LNITHLT değişkene ait serilerin durağan olup olmadıkları Geliştirilmiş Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 3: BIST Serisi Birim Kök Testi

BIST ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Seviye		Birinci Fark	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Olasılık	1,000	0,999	0,000	0,000
ADF Kritik Değer	3,046	0,803	-9,442	-10,077
Kritik Değerler	a:-3,482	a:-4,031	a:-3,482	a:-4,032
	b:-2,884	b:-3,445	b:-2,884	b:-3,445
	c:-2,578	c:-3,147	c:-2,579	c:-3,147

Not: a: %1 önem düzeyi, b: %5 önem düzeyi, c: %10 önem düzeyini ifade etmektedir.

ADF birim kök testi yardımıyla BIST serisinin durağan olduğu seviye belirlenmiştir. Tablo 3 incelendiğinde BIST serisinin seviyede durağan olmadığı, birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: LNIHRCT Serisi Birim Kök Testi

LNIHRCT ADF Birim Kök Testi		
Değişkenler	Seviye	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Olasılık	0,060	0,000
ADF Kritik Değer	-2,803	-9,063
Kritik Değerler	a:-3,482	a:-4,031
	b:-2,884	b:-3,445
	c:-2,579	c:-3,147

Not: a: %1 önem düzeyi, b: %5 önem düzeyi, c: %10 önem düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4.'de görüldüğü gibi ADF testinden elde edilen sonuçlar LNIHRCT serisinin seviyede durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: LNITHLT Serisi Birim Kök Testi

LNITHLT ADF Birim Kök Testi		
Değişkenler	Seviye	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Olasılık	0,126	0,005
ADF Kritik Değer	-2,464	-4,212
Kritik Değerler	a:-3,483	a:-4,032
	b:-2,884	b:-3,445
	c:-2,579	c:-3,147

Not: a: %1 önem düzeyi, b: %5 önem düzeyi, c: %10 önem düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, ADF testinden elde edilen sonuçlara göre LNITHLT serisinin seviyede durağan olduğu tespit edilmiştir.

ARDL Analizine Ait İstatistikî Sonuçlar

Birim kök testi sonuçları incelendiğinde LNBIST değişkeninin birinci seviyede, LNIHRCT ve LNITHLT değişkenlerinin seviyede durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seriler farklı dereceden durağan olduğundan ARDL sınır testi uygulanmıştır. Eşbütünleşmenin varlığını analiz etmek için yapılan sınır testi sonucunda elde edilen F istatistik değerinin, alt değer ve üst değer arasında bir değer alması durumunda eş bütünleşme ilişkisinin varlığı söz konusu değildir. Eş bütünleşmenin varlığından söz edebilmek için, F istatistik değerinin üst sınır değerinin üzerinde olması gerekmektedir (Nkoro ve Uko, 2016; Akt., Kaya vd., 2017:375). Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak alındığı bu işlem ARDL (4, 4, 0) modeli ile araştırılmıştır.

Tablo 6. ARDL Sınır Testi ve Eşbütünleşme Sonuçları (Bağımlı Değişken: Borsa İstanbul 100 Kapanış Etkisi)

F-istatistiği	4,188	
	Kritik değer	
Anamlılık seviyesi	Alt sınır	Üst sınır
1%	5,15	6,36
2.5%	4,41	5,52
5%	3,79	4,85
10%	3,17	4,14

Tablo 6'da görüldüğü üzere, hesaplanan F istatistik değeri 4,188116 olarak bulunmuştur. Bu değer, kritik değer olan I(1) üst düzeyinden daha küçük olduğundan seride eş bütünleşme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 4,188 olarak hesaplanan F-İstatistik değeri kritik değerler ile karşılaştırıldığında %1, %2,5, %5 ve %10 anlam seviyelerinde üst sınır değerinin üstünde olduğu için serilerin eşbütünleşik olmadığını ifade eden H_0 hipotezi red edilememiştir. Bu sonuca göre seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkidir söz edilemez.

SONUÇ

Türkiye’de yürütülen ekonomi politikaları ile birlikte ithalat miktarının ihracat miktarına nazaran artış gösterdiği ve buna bağlı olarak da dış ticaret miktarının arttığı görülmektedir. Küresel açıdan baktığımızda ise ABD ve Çin arasındaki ticari alandaki rekabetten ve ülkeler arası karşılıklı mücadelelerden ülkemiz jeopolitik konumu, nüfus miktarı ve yapısı, ekonomik yapısı, yatırım potansiyeli, geçiş ekonomisi olması nedenleriyle dış ticaret açısından etkilenmektedir (Şahin, 2022:97). Borsa endeksleri de globalleşmenin artmasına bağlı olarak ülke ekonomisinin performansını etkileyen ve performansından etkilenen bir gösterge konumundadır (Emsen ve Sadeghzade, 2018:141).

Çalışmada, Ocak 2013-Ağustos 2023 döneminde ithalat ve ihracattaki artışın BIST100 endeksi kapanış değerleri üzerine etkisi seriler, düzey ve birinci fark seviyelerinde durağan olduklarından dolayı ARDL sınır testi yöntemiyle incelenmiştir. ARDL sınır testi analizinden elde edilen bulgulara göre; F istatistik değeri, kritik değer olan I(1) üst düzeyinden daha küçük olduğundan dolayı seriler arasında eş bütünleşme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin eşbütünleşik olmadığını ifade eden Ho hipotezi reddedilememiştir. Bu sonuca göre seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilememektedir. Sonuçlar incelendiğinde ayrıca ihracat ve ithalat verileri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu diğer yandan bir bağımsız değişken olan ithalat verileri ile bağımlı değişken BIST 100 verileri arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağsakal, A. ve Baral, G. (2016). Dış Ticaret İşlemlerinin TMS 21 Kur Değişim Etkileri Standardına Göre Muhasebeleştirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (12):263-277.
- Atayeter, C. ve Erol, A. (2011). Türkiye’de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*. 1(1)1-26.
- Berument, M.H., Dinçer, N.N. ve Mustafaoglu, Z. (2014). External income shocks and Turkish exports: A sectoral analysis. *Economic Modelling*. 37:476-484.
- Demez, S. Ve Ustaoglu, M. (2012). Exchange-Rate Volatility's Impact on Turkey's Exports: An Empirical Analyze for 1992-2010. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 4:168-176.
- Demirbaş, (2003). 1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13(2):233-249.
- Emsen, Ö.S. ve Sadeghzadeh, K. (2018). Dış Ticaret ve Borsa İstanbul 100 İlişkileri. *Baku Engineering University International Scientific and Practical Conference*. s.137-141.
- Fung, H.-G., Lo, W. C. ve Leung, W. K. (1995). Evidence on the Dynamic Relationship between International Trade and the Stock Market: The Four Asian Tigers”. *The Journal of International Trade and Economic Development*, 4(2):171-183.
- Günçavdı, Ö. Ve Kayam, S.S., (2017). Unravelling the structure of Turkish exports: Impediments and policy. *Journal of Policy Modeling*. 39(2): 307-323.
- Hasanujzaman, M. (2017). The Impact Of Export Growth To Stock Market İn A Managed Floating Exchange Rate Regime: A VAR Analysis. *Munich Personal Repec Archive*. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/77123/1/MPRA_paper_77123.pdf.
- Kantar, E., Deviren, B. Ve Keskin, M. (2011). Hierarchical Structure Of Turkey’s Foreign Trade. *Physica A: Statistical Mechanics And Its Applications*. 390(20):3454-3476.
- Kaya, E. Ve Kılınç, A. (2015). Türkiye’de Dış Ticaret ve Hisse Senedi Piyasası İlişkisi: BIST 100 İçin Bir İnceleme. *I. Uluslararası Kafkasya ve Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Tam Metin Bildiri*. s.285-296.
- Kaya, H., Kete, H. ve Aydın, M. (2017). “Türkiye’de Yaşam Beklentisi Tasarruf İlişkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 62:368-380.
- Kocakaplan, Y., Deviren, B. Ve Keskin, M., (2012). Hierarchical Structures Of Correlations Networks Among Turkey’s Exports And Imports By Currencies. *Physica A: Statistical Mechanics And Its Applications*. 391(24):6509-6518.
- Işık, O., (2012). Hukuki Açından Borsa ve Borsa Türleri”, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1):216-258.

- Nielsen, S. (2010). Stock Return Predictability & Output, Export and Import. The MSc Programme in Economics and Business Administration. Copenhagen Business School.
- Özler, Ş., Taymaz, E. ve Yılmaz, K. (2009). History Matters for the Export Decision: Plant-Level Evidence from Turkish Manufacturing Industry. *World Development*. 37(2):479-488.
- Özsarı, M., Kılıçaslan, Y. Ve Töngür, Ü. (2022). Does Exporting Create Employment? Evidence From Turkish Manufacturing. *Central Bank Review*. 22(4):141-148.
- Sadeghzadeh, K. (2019). Türkiye’de İhracat ve İthalatın Borsa Üzerindeki Etkileri. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(1):1-23.
- Saygılı, H. Ve Saygılı, M. (2011). Structural changes in exports of an emerging economy: Case of Turkey. *Structural Change and Economic Dynamics*. 22(4):342-360.
- Şahin Ö. (2015). Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı. Aydın.
- Şahin, I.F. (2022). Türkiye’nin 1980-2021 Dönemi Dış Ticaret Gelişiminin İrdelenmesi. *Araştırma Gümrük Ticaret Dergisi*. 9(27):82-99
- Toma, P., Frittelli, M. Ve Apergis, N. (2023). The Economic Sustainability Of Optimizing Feedstock Imports With Environmental Constraints. *Socio-Economic Planning Sciences*. 87.
- Üner, M. M., Koçak, A., Çavuşgil, E. ve Çavuşgil, S.T. (2013). Do Barriers To Export Vary For Born Globals And Across Stages Of Internationalization? An Empirical Inquiry In The Emerging Market Of Turkey. *International Business Review*. 22(5):800-813.
- Varlık, B. (2017). Borsa İstanbul’da (Bist) Hisse Senedi Fiyatlarının Spektral Analizi. Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Aydın.